

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ

В статті розглянуто лінгвокультурологічний аспект українських та англійських прислів'їв. Встановлено, що у фразеологічних виразах яскраво виражається менталітет народу, його психологія, характер, ціннісні орієнтації, звичаї та звички. Взаємозв'язок мовного та ціннісного планів прислів'їв і приказок в українській та англійській лінгвістичній культурі дуже тісний. Доведено, що природа фразеологічних одиниць тісно пов'язана з практичним досвідом носіїв мови, з культурно-історичними традиціями народу, який говорить цією мовою. В англійському фразеологічному утворенні переважають такі ціннісні сенси, як обережність, раціональність, незалежність, організованість, працьовитість, стриманість у мові. В українській ідіоматиці преважують досвідченість, справедливість, схильності до почуттів і емоцій, гостинність.

Ключові слова: фразеологічний зворот, культурний код, прислів'я, національний менталітет, цінність.

В статье рассматривается лингвокультурологический аспект украинских и английских пословиц, в которых ярко выражается менталитет народа, его психология, характер, ценностные ориентации, обычаи, привычки. Взаимосвязь языкового и ценностного планов пословиц и поговорок в украинской и англоязычной лингвистической культурах очень тесная. Доказано, что природа фразеологических единиц тесно связана с практическим опытом носителей языка, с культурно-историческими традициями народа, говорящего на этом языке. В английском фразеологическом преобладают такие ценностные смыслы, как осторожность, рациональность, независимость, организованность, трудолюбие, сдержанность в речи. В украинской идиоматике преобладают опытность, справедливость, подверженность чувством и эмоциям, гостеприимство.

Ключевые слова: фразеологический оборот, культурный код, пословица, национальный менталитет, ценность.

The article deals with the linguistic and culturological aspects of Ukrainian and English proverbs. It has been discovered that the nation's mentality, psy-

chology, character, values, customs and habits are most vividly expressed in the idiomatic expressions. The relationship of language and value systems aspects of proverbs in Ukrainian and English linguistic cultures is very close. It was proved that the nature of phraseological units is closely linked with the practical experience of native speakers, cultural and historical traditions of the people who speak the language. In English phrase formation the predominant meanings of value are caution, rationality, independence, organization, diligence and self-restraint. In Ukrainian idioms the following value concepts prevail: experience, justice, sympathy, emotionality, hospitality.

Key words: phraseological combination, cultural code, proverb, national mentality, value.

Постановка проблеми. Одним із найбільш актуальних напрямків сучасної лінгвістики є вивчення мови в плані її співвіднесеності з навколишнім світом. Питання про те, як людина відображає світ навколо, як переломлює його вона в своїй свідомості і як, нарешті, вона репрезентує цю пізнавальну діяльність і пізнану дійсність в мові людини, знаходяться в самому центрі лінгвістичних досліджень на сучасному етапі розвитку науки про мову.

Вивчення мови в контексті відображення довкілля включає цілий ряд проблем, пов'язаних із вивченням історії, культури, літератури того чи іншого народу, його менталітету, національного характеру, особливостей мислення, психології і т. ін. Вихід у ці суміжні галузі, безсумнівно, збагачує науку про мову, робить її більш повною та адекватною вимогами XXI століття.

Вивчення мови в аспекті її зв'язків із культурою і світом конкретного народу, носія цієї мови, особливо важливе і в практиці викладання іноземних мов. Якщо уявити собі комунікацію за допомогою мови (і кажучи метафорично) у вигляді айсберга, то вершиною його, тобто тією частиною, яка лежить на поверхні і підлягає огляду, виступають граматики і лексика. Однак найбільш потужною частиною цього айсберга є та, яка прихована під водою і яка становить силу айсберга, — а це — весь культурний фон, відомості про менталітет, звичаї і т. ін. того чи того народу. І якщо в більш ранні часи під час вивчення мов увага була головним чином зосереджена на освоєнні граматики і лексики, то для сучасної людини, яка розмовляє цією мовою, умовою ефективної комунікації крім цього розуміння є наявність усього запасу знань про світ, що є в тій чи тій конкретній мові.

Аналіз останніх досліджень із окресленої проблеми показує, що мова, будучи важливим засобом зосередження знань про світ, одночасно виступає як найважливіша ознака того чи того народу. Саме в

мові, в її фразеологічних виразах найяскравіше виражається менталітет народу, його психологія, звичаї та звички. Він є засобом створення національної літератури, основним зберігачем інформації про той чи той народ (А. Вежбицька, В. Красних, С. Тер-Мінасова, О. Шмельов та ін.). Учені зазначають, що з одного боку, в мові знаходять відображення ті риси позамовної дійсності, що є релевантними для носіїв культури, які користуються цією мовою, з іншого боку, опановуючи мовою і, зокрема, значенням слів, носій мови починає бачити світ під кутом зору, підказаним його рідною мовою, і зживається з концептуалізацією світу, характерною для відповідної культури. У цьому сенсі слова, що містять у собі лінгвоспецифічні концепти, одночасно “відбивають” і “формують” образ мислення носіїв мови” [1; 2].

Отже, зважаючи на окреслене, **мета** цієї статті є полягає у розгляді лінгвокультурологічного аспекту українських та англійських прислів'їв.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи прислів'я того чи того народу, можна багато дізнатися про цей народ, оскільки вони відображають життєву філософію народу, є його “автобіографією”, “дзеркалом культури”, “культурним кодом”. Будь-яка мова має особливу картину світу, що будується на вивченні уявлень людини про світ. Мовна картина світу відображає когнітивні, культурні, соціальні та географічні (умови проживання) характеристики народу-носія мови, або іншими словами — менталітет народу.

Так, уперше поняття “менталітет” увів у науковий обіг американський філософ Р. Емерсон (1856), якій розумів його як специфічний тип мислення, що говорить про певний рівень індивідуальної та колективної свідомості. Менталітет народжується в підсвідомості, але поступово вбирає в себе те спільне, що складається з природних даних і соціально зумовлених елементів і, врешті-решт, відображується в уявленні про життя і довкілля. На відміну від ідеологічних та суспільних поглядів, які швидко змінюються, менталітет носить більш постійний характер, оскільки відображує стійки звички та форми поведінки [3].

Філософська і культурологічна література розуміють менталітет як сукупність уявлень, переконань, відчуттів спільноти людей певної епохи, географічної області і соціального середовища, особливий психологічний настрій суспільства, який впливає на історичні та соціальні процеси [3: 20–29].

Зазначимо, що менталітет, як явище розумового порядку, зовсім не є ідентичний суспільної свідомості, а характеризує тільки специфіку цієї свідомості відносно суспільної свідомості іншої групи людей, якщо мова йде про етнос, націю або інший соціальний прошарок. Різноманіття дослідницьких концепцій із проблеми аналізу особливостей менталітету і його взаємозв'язку з картиною світу, мовою і мовною картиною світу є однією з найактуальніших тем гуманітарного знання.

Питання про співвідношення мови, дійсності та менталітету представлено у сучасній лінгвістиці під загальною назвою мовної картини світу. Існують різні визначення цього поняття. Найбільш зручним представляється визначення, за яким мовна картина світу — це історично сформована у свідомості цього мовного колективу і відображена у мові система уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності.

Торкаючись лінгвістичного аспекту менталітету, слід зазначити, що саме у фразеологізмах і пареміях відображується національний характер народу, життєва філософія, його “автобіографія” та втілюються в собі особливі культурні “коди”.

Так, В. Красних говорить про код культури і пропонує своє визначення цього поняття як “сітки”, яку культура “накидає” на доквілля, членує, категоризує, структурує і оцінює його. Коди мають аксіологічне походження. Вони проникають у людське буття, зумовлюють його поведінку і будь-яку діяльність, визначають оцінки, які люди надають собі і доквіллю. Культурні коди співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини, тобто вони кодують їх і утворюють систему координат, яка містить і задає еталони культури. Авторка вказує на феномен універсальності цих кодів, а також на характер проявів, місце і значущість для конкретних культур і спільнот [1: 232].

Культурні коди складаються з етичних цінностей, еталонів, а також базових опозицій культури. Тобто будь-яка особистість, будучи носієм культурного коду, зберігає і відтворює у своєму житті та діяльності ціннісний зміст культури.

З позиції лінгвокультурології найбільш насиченими культурними сенсами (кодами) є фразеологізми, що розглядаються тут як тексти, тобто зберігач культурної інформації, які відтворюють характерологічні риси національного менталітету.

Незважаючи на те, що прислів'я, приказки та фразеологізми як стійкі словесні сполучення відображують у своїй семантиці довго-

часний процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні установки і стереотипи [4: 82].

Фразеологію, так само як і пареміологію, можна вважати фрагментом мовної картини світу. Фразеологічні одиниці виникають не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати і оцінювати, а також виражати власне суб'єктивне ставлення. Власно природа цих одиниць тісно пов'язана з фоновими носіями мови, з практичним досвідом, з культурно-історичними традиціями народу, який розмовляє цією мовою. Вони приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з картиною світу, передбачують та оцінюють цілу дескриптивну ситуацію. За своєю семантикою фразеологічні одиниці спрямовані на характеристику людини та її діяльності [4: 67–68].

Прислів'я та приказки різноманітні, вони знаходяться поза часовим простором. Дійсно, в який би час людина не жила, прислів'я і приказки завжди залишаються актуальними, припадають завжди до місця. У прислів'ях і приказках висвітлено багатий історичний досвід народу, уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою людей.

Розпочнемо з, безумовно, важливої та цікавої теми для кожної людини — кухні. Кухня у обох народів різна, а, отже, назви національних страв, уживані у прислів'ях, теж різні:

Хліб — усьому голова. У дорозі хліб не в тягар. У бочці меду — ложка дьогтю. Don't put all your eggs in one basket. There is no use crying over spilt milk.

Часом назва одного продукту, що часто зустрічається в українських приказках, не зустрічається в англійських і навпаки. Наприклад, в українських прислів'ях і приказках часто вживаються слова, властиві лише для українців. Наприклад:

Перший млинець завжди комом.

В англійців національної їжею є пудинг, ель:

Praise is not pudding. Life is not ale and skittles.

Варто звернути увагу на велику кількість прислів'їв та приказок зі словом *egg*:

Don't put all your eggs in one basket. You can't make an omelet without breaking eggs.

Яйця не тільки є елементом Великодня, дуже шанованого в Англії свята, але і символізують початок нового життя.

Відмінними є також і назви тварин, найбільш часто вживаних в прислів'ях і приказках. Це можна пояснити тим, що кожна націо-

нальність віддає перевагу різним тваринам, або ж якісь тварини більш поширені в цій місцевості. Наприклад, англійці шанують кішок і коней. Ми можемо знайти багато прислів'їв та приказок саме з цими тваринами:

If two men ride on a horse, one must sit behind. Curiosity killed the cat.

В Україні особливо часто можна зустріти вирази з собакою. Собака має подвійний образ: з одного боку, вона символізує сміливість, відданість, з іншого, пес постає перед нами в жалюгідному вигляді:

Бідному псу тільки батіг покажи. Стару собаку новим фокусам не навчиш. Вільно псові і на владу брехати.

Кожна країна має свій символ, що також знаходить відображення в прислів'ях і приказках. Англійці багато століть тому в ході історичних подій вибрали троянду в якості свого символу. І ми можемо знайти багато прислів'їв та приказок саме з цим словом "rose":

No rose without a thorn. Life is not a bed of roses. Every rose has its thorn.

Прислів'я "As thick as thieves" описує людей, які дуже близькі, тобто друзів — не розлий вода. Не знаючи історію виникнення цієї приказки, українці не в змоззі правильно зрозуміти його, тому сприймають його негативно. Для українців ця приказка описує людину, яка є багатою (товстою), будучи злодієм (яка обдурює людей і наживається на цьому).

Пояснимо, чому ж саме так англійці розуміють цю приказку. Обидві фрази абсолютно не є пов'язаними між собою. *Thick* тут використовується в значенні "інтимний, тісно пов'язаний". "Товстий" був уперше використаний у значенні "тісно пов'язаний із" в XVIII столітті. Прикладом є мемуари Ричарда Твінінга "*Selected Papers of the Twining Family*", 1781 року: "*Mr. Pacchicrotti was at Spa. He and I were quite 'thick.'* We rode together frequently. He drank tea with me". ("Містер Пакікротті був в Спа. Ми були досить близькими (товстими). Ми часто їздили разом. Він пив чай зі мною"). До того через злочинну діяльність тих часів злочинним угруповуванням часто доводилось жити і працювати в тісному співробітництві, що і зумовило виникненню саме такого прислів'я [5].

Ще можна звернути увагу на досить важке для розуміння прислів'я "*He teaches ill, who teaches all*". Незвичайна структура цього прислів'я збиває з пантелику. Стає легше, якщо ми змінимо структуру і зразу ж надамо переклад "Той, хто вчить усьому, вчить погано". Слово "ill" (хворий) тут означає "погано". Таким чином, це означає, що вчитель, який навчає студентів усього, не навчає добре. Хороший учитель дозволяє студентам відкрити деякі речі для себе самостійно.

За допомогою цього прислів'я можна побачити відмінності української та англійської освіти. Англійські студенти звикли, що вони можуть легко виражати власну думку та вони мають змогу навчатися самостійно. Викладач не повинен постійно контролювати студентів. Тому англійці сприймають саме так це прислів'я. У вітчизняних навчальних закладах один вчитель може викладати зовсім не суміжні предмети. Тобто, для українців це прислів'я означає, що викладач, який навчає багатьом предметам, — є поганим викладачем.

Звищесказаного можна зробити висновки про те, що взаємозв'язок мовного і ціннісного планів прислів'їв і приказок української та англійської лінгвокультури є дуже тісним. За допомогою мовного плану прислів'їв можна вивчати культуру народу, в тому числі цінності (загальнолюдські та особистісні). Слід зауважити, що цей взаємозв'язок, або залежність, не є однією стороною. Перше не може існувати без другого і навпаки. З одного боку, культура породила мову, мова — це дітище культури, а з іншого боку, мова є хранителем цієї ж культури. Культура не може існувати без мови, а мова без культури.

Звернемо також увагу на деякі спільні лінгвістичні ознаки прислів'їв. Так, однією з яскравих властивостей як англійських, так і українських прислів'їв та приказок є експресивність. Експресивність прислів'я зумовлює його виразність і вплив на слухачів. У образних прислів'ях яскравість і вражаюча сила створюється головним чином за рахунок метафори, метонімії, порівняння. Наприклад: "Curiosity killed a cat" (Цікавість убила кішку) можна замінити виразом: "Don't be so curious!".

Також слід зауважити про їх дидактичність, тобто повчальний зміст і афористичність, тобто здатність в стислій формі висловити спостереження. Саме стислість і афористичність роблять прислів'я дуже важким матеріалом для перекладу.

Прислів'я також характеризуються стійкістю синтаксичної структури. Прислів'я передаються з покоління в покоління як застигли традиційні одиниці, які не можуть не відставати від розвитку мови. Наведемо приклади архаїчної будови, які були модернізовані в наш час: заперечення без допоміжного дієслова *to do*: "Count not your chicken before they are hatched"; залишки давньоанглійської дієслівної флексії: "Manners maketh the man"; вилучена з ужитку лексика: "Speech is silver, science is gold". Проте до цих пір прислів'я зберегли наліт архаїчності, наприклад: парно-симетричну композицію з використанням повторів та ритму: "Love me, love my dog", "Fast bind, fast find".

Що стосується українських прислів'їв, вони найчастіше виражені узагальнено-особистими пропозиціями, де вживається форма другої особи однини дієслова теперішнього і майбутнього часу — типова форма вираження узагальнення для вираження загального судження, настанови або повчання, що є і змістом і метою прислів'їв і приказок. Також як і в англійській мові, для українських прислів'їв властиві парно-симетричні конструкції: “Менше говори, більше слухай”, “Умій сказати — вмій змовчати”.

Висновки. Під час роботи були встановлені збіги та розбіжності в українських та англійських прислів'ях та приказках, що відображують такі ціннісні поняття, як ввічливість, обережність, рішучість, освіченість, ставлення до праці. Однак в англійській мові з більш високою активністю, ніж в українській, у фразоутворенні переважають такі ціннісні сенси, як обережність, раціональність, незалежність, організованість, працьовитість, стриманість у мові. У змістовому контексті української ідіоматики помітно більший простір, ніж в англійській, займають такі ціннісні поняття: досвідченість, правдопошук, справедливість, неорганізованість, підвладність почуттям та емоціям, патріотичність, гостинність. Разом із цим українські та англійські прислів'я єдині за своїм життєвим призначенням, тобто носять повчальний характер, сприяють розвитку розумової діяльності людини.

Таким чином, робимо висновок про те, що прислів'я, приказки, фразеологічні звороти є найважливішим матеріалом для вивчення історичних подій, етнографії, побуту, світогляду та менталітету народу. Він завжди несе в собі відбиток національного, асоціюється з такими поняттями, як національна свідомість, національний характер, народний дух і т. п. Він є вираженням специфіки національної своєрідності. Національний менталітет відображається у звичках, звичаях, що передаються з покоління в покоління, в нормах поведінки. Особливості національного менталітету українського та англійського народів полягають у складній, багат шаровій сукупності механізмів і способів дії, тісно пов'язаних із їх багатомістовими культурами, набутими і закріпленими способами реагування на зміни зовнішнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: курс лекцій / Вікторія Володимирівна Красных. — М.: ІТДГК “Гнозис”, 2002. — 284 с. (Бібліогр.: С. 258–281 і в кінці лекцій. — Указ. базових понять курсу: С. 282–283).
2. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. — М.: Слово, 2000. — 262 с.
3. Дубов И. Г. Феномен менталитета: психологический анализ / И. Г. Дубов // Вопросы психологии. — 1993. — № 5. — С. 20–29.
4. Маслова В. А. Лингвокультурологія: учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. — М.: Академия, 2001. — 208 с.
5. English proverbs. As thick as thieves [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.phrases.org.uk/meanings/as-thick-as-thieves.html>

Стаття надійшла до редакції 02.02.14